

AKADEMIA MUZYCZNA
imienia Feliksa Nowowiejskiego
w Bydgoszczy

Laboratorium muzyczne

badanie – tworzenie – interpretacja

I

Bydgoszcz 2024

RECENZENT

dr Manuel Domínguez Salas

REDAKCJA I KOREKTA

Alicja Atlak

GRAFIKA

Adam Kujawski

Copyright by Akademia Muzyczna im. Feliksa Nowowiejskiego
w Bydgoszczy 2024

Spis treści

Alicja Atlak <i>Teoria struktur zwierciadlanych Bohdana Riemera i jej zastosowanie w „Dwunastu interludiach” na fortepian</i>	5
Wiktoria Gołębiewska <i>„II Koncert skrzypcowy” Jana Adama Maklakiewicza – klasyczna forma o podhalańskim brzmieniu</i>	29
Wojciech Urbaniak <i>Przemiany harmoniczne w I połowie XVII wieku w oparciu o canzony Marcina Mielczewskiego</i>	48
Anna Dąbrowa <i>Komponowanie i projektowanie. Autorski projekt grafiki muzycznej i kroju muzycznego</i>	64
Filip Baracz <i>Refleksja nad współczesnością. Muzyka w trylogii „Qatsi” Godfreya Reggia</i>	89
Aleksandra Nowak <i>Mistycyzm w muzyce. Utwory muzyczne prowadzące słuchacza ku transcendencji</i>	97
Grzegorz Samson <i>Akusmonium i percepcja projekcji dźwięku przestrzennego</i>	106

Filip Baracz

Akademia Muzyczna im. Krzysztofa Pendereckiego w Krakowie

Refleksja nad współczesnością. Muzyka w trylogii „Qatsi” Godfreya Reggia

Słowa kluczowe: *Qatsi*, Philip Glass, Godfrey Reggio, *Koyaanisqatsi*, *Powaqqatsi*, *Naqoyqatsi*

Cel twórczości Godfreya Reggia

Podczas wykładu wygłoszonego w 2014 roku w Czechach¹, amerykański reżyser Godfrey Reggio przyznał, że przykłada szczególną wagę do słowa. Stwierdził, że właśnie przez pryzmat języka człowiek postrzega otaczający go świat. Zauważył jednak, iż obecnie używane pojęcia nie przystają do zmieniającej się na naszych oczach rzeczywistości. Z tego powodu w swoich filmach komunikuje się z widzami przede wszystkim za pomocą środków wizualnych, aby za pomocą tysięcy obrazów ukazać potęgę jednego słowa².

Najsłynniejszym dziełem, w którym Reggio zrealizował przedstawiony powyżej postulat, jest *Koyaanisqatsi* (1982). Tytuł w języku Hopi³ można rozumieć jako *Życie pozbawione równowagi*⁴. Razem z *Powaqqatsi* (*Życie w trakcie przemiany*, 1988) oraz *Naqoyqatsi* (*Życie jako wojna*, 2002) tworzą trylogię *Qatsi* – poświęconą funkcjonowaniu człowieka na Ziemi w epoce postępującej technicyzacji i technologizacji. Co ciekawe,

---

¹ Mezinárodní festival dokumentárních filmů Ji.hlava, *MASTERCLASS: Godfrey Reggio (in English) | Ji.hlava IDFF 2014*, YouTube, https://www.youtube.com/watch?v=G1sA4G2iErM&t=804s&ab_channel=Mezin%C3%A1rodn%C3%Adfestivaldokument%C3%A1rn%C3%Adchfilm%C5%AFJi.hlava, [dostęp: 04.10.2023.]

² Ibid.

³ S. MacDonald, *Interview: Godfrey Reggio*, Film Comment, <https://www.filmcomment.com/blog/interview-godfrey-reggio/>, [dostęp: 10.04.2024.]

⁴ Tłumaczenia tytułów na język angielski widoczne są dopiero przed napisami końcowymi każdego z filmów.

muzykę do wszystkich wspomnianych filmów skomponował Philip Glass. Nie pełni ona jedynie roli warstwy towarzyszącej, wypełniającej, ale stanowi dookreślenie i komentarz do obrazu.

Qatsi

Godfrey Reggio nie bez powodu sformułował tytuły filmów w języku plemienia Hopi, zamieszkującego obecnie tereny północno-wschodniej Arizony (Stany Zjednoczone)⁵. Być może chciał przez to postawić widzów w pozycji plemienia nierozumiejącego do końca świata obcych, nieznanymi im kultur, zwłaszcza napływającej kultury europejskiej. We wspomnianym wyżej wystąpieniu przytoczył m.in. historię o współtowarzyszach Krzysztofa Kolumba (1451-1506). Dobijając do brzegów Ameryki w 1492 roku, wyszli oni na ląd myśląc, że zostaną godnie przywitani⁶. Tymczasem rdzenna ludność nie odnotowała nawet faktu przybycia Europejczyków – pozostali dla nich niezauważeni⁷. Reżyser wyciąga z tej historii następujący wniosek: wszyscy mamy w sobie coś z owych Indian – trudno nam zauważyć, jak wiele zmian dokonuje się wokół nas⁸. Przyczyną większości z nich stała się zaś obecnie technologia⁹.

To właśnie technologii poświęcona jest cała twórczość amerykańskiego twórcy. Według niego, stała się ona częścią naszego życia¹⁰. Człowiek nie korzysta z osiągnięć techniki – on żyje technologią. Ludzkość wkroczyła więc w trzecią – po fazie życia w środowisku naturalnym, a później w cywilizacji – fazę: życia w technologii¹¹. Z tego powodu słowa straciły na znaczeniu – zostały zastąpione przez ciąg zer i jedynek¹². Technologia stała się dla nas nową naturą¹³.

---

⁵ M. Głowacka, *Droga pokoju Indian Hopi*, Wydawnictwo „Zielone Brygady”, <http://www.zb.eco.pl/bzb/15/hopi.htm>, dostęp: [10.04.2024.]

⁶ Warto zaznaczyć, że Hopi nigdy nie widzieli przybycia konkwistadorów. Pierwszymi kulturami, które spotkały się z Europejczykami, byli Guanani na wyspach Bahamów, a następnie Majowie, niemający nic wspólnego z Hopi. Wiele lat później Hernán Cortés (a nie Krzysztof Kolumb) spotkał Azteków (potomków Hopi) na terenie dzisiejszego Meksyku.

⁷ Mezinárodní festival dokumentárních filmů Ji.hlava, op. cit.

⁸ Ibid.

⁹ Ibid.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Ibid.

¹² Ibid.

¹³ Ibid.

Trylogia *Qatsi* widziana przez pryzmat filozofii Jacques'a Ellula¹⁴

Francesco Cattaneo, w artykule *The Techno-scientific Civilization and the De-realization of the Image. Godfrey Reggio's «Qatsi trilogy» in the Light of Jacques Ellul's Reflection on Technology*¹⁵, zauważył inspiracje Godfreya Reggia myślą filozoficzną Jacques'a Ellula (1912-1994)¹⁶, dotyczącą rozwoju technologii. Cattaneo wyodrębnił na tej podstawie cechy wyróżniające każdy z filmów trylogii, co ukazane zostanie poniżej.

Koyaanisqatsi wyróżnia się przede wszystkim wysunięciem na plan pierwszy tła. Zabieg ten pozwala zaobserwować procesy rządzące naszą rzeczywistością¹⁷. Film ukazuje różne aspekty i momenty istnienia człowieka – wszystkie wypełnione technologią. Jak zauważył Ellul, komputeryzacja życia doprowadza w efekcie do jego ujednolicenia – ludzie odbierani są w sposób uproszczony, jako wykonujący określone funkcje. Cattaneo podaje, że w *Koyaanisqatsi* uwidaczniają to sceny ukazujące pracowników w ubraniach roboczych czy kombinezonach. Osoby nieubrane według odgórnych norm okazują się bowiem zepchniętymi na margines¹⁸. Pomimo symbolicznego znaczenia pojedynczych scen, reżyser często zespala obrazy w większe całości, co przypomina strukturę mozaiki. Potęguje to uczucie rozproszenia uwagi, zapoczątkowane przez brak tradycyjnej narracji. Według autora artykułu, podobne zadanie pełni minimalistyczna, utkana w większości z drobnych motywów, muzyka Glassa¹⁹. Cattaneo zauważył dominujące w obrazie Reggia sztucznie przyspieszone tempo, powodujące efekt wyobcowania, ale też pozwalające dostrzec szaleństwo świata z innej, głębszej perspektywy. Ujawniają się wówczas powielane wzorce zachowań, które wypełniają nasze życie od świtu do nocy²⁰. Wartym wspomnienia aspektem filmu jest umiejscowienie kamery i kreowanie obrazu w sposób maksymalnie techniczny, ponadludzki. Mamy m.in. do czynienia z ujęciami z powietrza, przyspieszaniem oraz zwalnianiem tempa scen (czyli *fast* oraz *slow motion*)²¹.

Powaqqatsi ukazuje życie rdzennych, mniej rozwiniętych kultur – społeczeństw innych niż zachodnie, głównie krajów Ameryki Południowej, Afryki czy Azji. Z tego powodu

---

¹⁴ Rozdział napisany został w oparciu o artykuł F. Cattaneo, *The Techno-scientific Civilization and the De-realization of the Image. Godfrey Reggio's «Qatsi trilogy» in the Light of Jacques Ellul's Reflection on Technology*, w: „Journal of Philosophy and the Moving Image”, 12/2020, s. 41–60.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid., s. 42.

¹⁷ Ibid., s. 44.

¹⁸ Ibid., s. 48.

¹⁹ Ibid., s. 47.

²⁰ Ibid., s. 28.

²¹ Ibid., s. 50.

perspektywa obrazu jest bardziej ludzka niż w *Koyaanisqatsi*. Autor artykułu zwraca uwagę na szerokie stosowanie *slow motion*, co prowadzi do jego monumentalizacji²². W filmie objawia się następująca myśl Ellula: kraje trzeciego świata są obecnie niezdolne do korzystania z technologii, ale jedyną drogą dla nich jest technicyzacja. Sprawí ona, że zaniknie ich różnorodność – w imię uniwersalnego porządku świata²³.

W *Naqoyqatsi* jedynym językiem jest kombinacja zer i jedynek²⁴. Skutkiem tego jest przeniesienie rzeczywistości w sferę wirtualną i „odczłowieczanie” człowieka, przekształcanie go wraz ze środowiskiem naturalnym w sztuczny wytwór technologii²⁵. Obraz filmowy charakteryzuje zmienność przestrzeni i czasu²⁶. Film uświadamia nam, że większość wynalazków techniki powstała dla potrzeb wojennych, a obecnie rywalizacja obejmuje prawie wszystkie aspekty życia: obecna jest chociażby w sporcie, reklamie czy polityce²⁷.

Charakterystyka muzyki Philipa Glassa w trylogii *Qatsi*

Koyaanisqatsi

Już od pierwszych sekund *Koyaanisqatsi* słyhać, że mamy do czynienia z muzyką minimalistyczną. Co więcej – z jednym z arcydzieł gatunku. Ścieżce dźwiękowej, skomponowanej dla *Philip Glass Ensemble*²⁸, towarzyszy ponura, złowroga, tajemnicza aura. Wiodącą rolę pełnią w niej instrumenty dęte i elektroniczne. Większość utworów osadzona jest wokół centrum tonalnego d, zbliżając się ku tonacji molowej, chociaż kompozytor sięga również po skale modalne. Tak charakterystyczna dla muzyki Glassa harmonika, oparta na niekończących się progresjach, schodzi jednak na dalszy plan. Jedynie w niektórych momentach twórca eksponuje ten element dzieła muzycznego. Dominuje zaś pulsacyjność, motoryczność i gęsto utkana polifonia, stąd miejscami odbiorcy mogą nasuwać się skojarzenia z cyklem *Glassworks* (1981). Ważną rolę pełni chór. Za jego pośrednictwem padają jedyne w filmie słowa: tytułowe *Koyaanisqatsi* oraz przepowiednie plemienia Hopi. Związki słowa *Koyaanisqatsi* z językiem rdzennego plemienia podkreślają niskie głosy męskie, które w rytualny sposób odśpiewują swoją partię. Ten niejako sakralny

---

²² Ibid., s. 50.

²³ Ibid., s. 51-54.

²⁴ Ibid., s. 54.

²⁵ Ibid., s. 54-56.

²⁶ Ibid., s. 56.

²⁷ Ibid., s. 56-57.

²⁸ P. Glass, *Koyaanisqatsi (concert version)*, Wise Music Classical, <https://www.wisemusicclassical.com/work/43021/Koyaanisqatsi-concert-version--Philip-Glass/>, [dostęp: 04.10.2023.]

charakter muzyki podkreśla dodatkowo brzmienie organów. Ilustracyjność muzyki tłumaczy w jednym z wywiadów²⁹ kompozytor – na przykładzie sceny ukazującej olbrzymi samolot. Dla spowodowania wrażenia lekkości maszyny wykorzystał on bowiem brzmienie ludzkiego głosu – według niego, barwy najbardziej zwiewnej, lekkiej.

Powaqqatsi

Tym, co charakteryzuje muzykę skomponowaną do *Powaqqatsi*, jest bez wątpienia etniczność – Glass sięga po brzmienia typowe dla ubogich regionów Afryki, Azji i Ameryki. Co ciekawe, barwy te są symulowane przy pomocy elektroniki. Partytura przeznaczona jest dla *Philip Glass Ensemble*, orkiestry symfonicznej (bez kontrabasów) oraz chóru dziecięcego³⁰. Muzyka ma charakter inny niż w pierwszej części trylogii – przeważa radość, uwidaczniająca się w jasnych barwach i tanecznej rytmice. Twórca często sięga po polirytmie, a utwory towarzyszące krajobrazom Afryki są wręcz heterofoniczne. Ciekawa jest forma *soundtracku* – motywem przewodnim przewijającym się przez cały film jest swego rodzaju hymn – podniosły, ale i pogodny. Koresponduje on z wyraźnie monumentalną warstwą wizualną oraz pożegnalnym charakterem produkcji. Za każdym razem kompozytor zapisuje jednak ów hymn w innym metrum. Warto odnotować, że chór nie wykonuje jedynie tytułowego *Powaqqatsi*, na początku filmu możemy usłyszeć jeszcze radosny śpiew dzieci w języku hiszpańskim. Męski głos towarzyszący chórowi (i śpiewający tytułowe *Powaqqatsi*) jest przetworzony elektronicznie, co może mieć znaczenie symboliczne.

Naqoyqatsi

O brzmieniu muzyki *Naqoyqatsi* wiele może mówić fakt, że na jej podstawie Glass stworzył koncert wiolonczelowy³¹. Wydaje się, iż jest to najbardziej tradycyjny *soundtrack* z całej trylogii, przeznaczony na wiolonczelę solo, chór, orkiestrę oraz *Philip Glass Ensemble*³². Jego charakter jest elegijny, pożegnalny, surowy, ale miejscami podniosły. Na wyróżnienie zasługuje kilka dłuższych fragmentów, w których wiolonczela gra solo.

---

²⁹ filmSCHOOLarchive, *Godfrey Reggio & Philip Glass on «Koyaanisqatsi»*, YouTube, https://www.youtube.com/watch?v=PK03KKcdzI0&t=264s&ab_channel=filmSCHOOLarchive, [dostęp: 04.10.2023.]

³⁰ P. Glass, *Powaqqatsi*, Wise Music Classical, <https://www.wisemusicclassical.com/work/47138/Powaqqatsi-for-Philip-Glass-Ensemble-orchestra-and-childrens-chorus--Philip-Glass/>, [dostęp: 04.10.2023.]

³¹ P. Glass, *Koncert wiolonczelowy nr 2 „Naqoyqatsi”* (2012).

³² P. Glass, *Naqoyqatsi*, strona internetowa kompozytora, <https://philipglass.com/films/naqoyqatsi/>, [dostęp: 04.10.2023.]

Zdecydowanie częściej jednak towarzyszy jej orkiestra. Istnieją również utwory, w których dominuje brzmienie pozostałych instrumentów.

Refleksje końcowe

Pomimo różnic dzielących muzykę z poszczególnych filmów, stanowi ona pewną całość. Cechą łączącą jest, bez wątpienia, typowe dla języka muzycznego Glassa, wywodzenie niektórych motywów z trójdźwięków (głównie durowego i molowego). Trylogię spaja również charakterystyczna dla twórczości kompozytora rytmika – zestawianie grup trójkowych z dwójkowymi czy stopniowe wrażenie przyspieszania za pomocą stosowania coraz drobniejszych wartości rytmicznych. Także instrumentacja, rola poszczególnych instrumentów, a w szczególności chóru są zbliżone dla całości cyklu *Qatsi*.

Reggio stworzył manifest przeciwko władzy technologii, posługując się jej narzędziami³³. Podobnie Glass nie stronił od instrumentów elektronicznych. Sztuczne brzmienie, jakie charakteryzuje przetworzony głos ludzki w filmie *Powaqqatsi*, skłania do refleksji. Warto dodać, iż rolę muzyki w trylogii, pod nieobecność słowa mówionego i tradycyjnej narracji, można uznać za formotwórczą.

Reżyser podkreśla, że nie chce narzucać odbiorcy jedynej, poprawnej interpretacji swoich dzieł. Opowiada o nich raczej jako o swego rodzaju poezji filmowej, która do odpowiedniego zrozumienia potrzebuje aktywności widza³⁴. To od niego zależy ostateczne znaczenie trylogii. Reggio pragnie, aby ta forma sztuki kina dotykała odbiorcę i prowokowała go do namysłu i zmiany myślenia³⁵. Wydaje się, że ten cel został osiągnięty, a niemałą w tym zasługę ma muzyka Philipa Glassa.

Źródła

Glass P., *Koyaanisqatsi (concert version)*, Wise Music Classical, <https://www.wisemusicclassical.com/work/43021/Koyaanisqatsi-concert-version--Philip-Glass/>, [dostęp: 04.10.2023.]

Glass P., *Koncert wiolonczelowy nr 2 „Naqoyqatsi”*, Wise Music Classical, <https://www.wisemusicclassical.com/work/49334/Cello-Concerto-No-2--Philip-Glass/>, [dostęp: 04.10.2023.]

---

³³ Por. F. Cattaneo, op. cit., s. 50.

³⁴ Mezinárodní festival dokumentárních filmů Ji.hlava, op. cit.

³⁵ Ibid.

Glass P., *Powaqqatsi*, Wise Music Classical, <https://www.wisemusicclassical.com/work/47138/Powaqqatsifor-Philip-Glass-Ensemble-orchestra-and-childrens-chorus—PhilipGlass/>, [dostęp: 4.10.2023.]

Glass P., *Naqoyqatsi*, strona internetowa kompozytora, <https://phlipglass.com/films/naqoyqatsi/>, [dostęp: 04.10.2023.]

Literatura cytowana

Cattaneo F., *The Techno-scientific Civilization and the De-realization of the Image. Godfrey Reggio's «Qatsi trilogy» in the Light of Jacques Ellul's Reflection on Technology*, w: „Journal of Philosophy and the Moving Image”, 12/2020, s. 41–60.

Głowacka M., *Droga pokoju Indian Hopi*, Wydawnictwo „Zielone Brygady”, <http://www.zb.eco.pl/bzb/15/hopi.htm>, [dostęp: 10.04.2024.]

filmSCHOOLarchive, *Godfrey Reggio & Philip Glass on „Koyaanisqatsi”*, YouTube, https://www.youtube.com/watch?v=PK03KKcdzl0&t=264s&ab_channel=filmSCHOOLarchive, [dostęp: 04.10.2023.]

MacDonald S., *Interview: Godfrey Reggio*, Film Comment, <https://www.filmcomment.com/blog/interview-godfrey-reggio/>, [dostęp: 10.04.2024.]

Mezinárodní festival dokumentárních filmů Ji.hlava, *MASTERCLASS: Godfrey Reggio (in English) | Ji.hlava IDFF 2014*, YouTube, https://www.youtube.com/watch?v=G1sA4G2iErM&t=804s&ab_channel=Mezin%C3%A1rodn%C3%Adfestivaldokument%C3%A1rn%C3%Adchfilm%C5%AFJi.hlava, [dostęp: 04.10.2023.]